

**ФІЛЬТРАЦІЯ ТА ЦЕНЗУРУВАННЯ КОНТЕНТА В
УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ В КОНТЕКСТІ НОВИХ
ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ.**

Анотація. У статті йдеться про один з аспектів інформаційного протистояння під час поточного збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією, а саме намагання сторін конфлікту цензурувати та блокувати інтернет-ресурси, що ретранслюють точку зору противника. Аналізуються підходи та методи, що сторони конфлікту обирають для фільтрації та блокування онлайн-контенту, оцінюється їх ефективність та відповідність поставленій меті. Надається низка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики в цьому аспекті.

Ключові слова: Інтернет-цензура, інформаційна безпека, інтернет-фільтрація, інформаційна війна

Аннотация. В статье идёт речь об одном из аспектов информационного противостояния во время текущего вооружённого конфликта между Украиной и Российской Федерацией, а именно стремление сторон конфликта подвергать цензуре и блокировать интернет-ресурсы, которые транслируют точку зрения противника. Проанализированы подходы и методы, которые стороны конфликта используют для фильтрации и блокирования онлайн-контента, дана оценка их эффективности и соответствия заявленной цели. Дается ряд

* Аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця)
Науковий керівник: к. і. н., доц. Чарських І. Ю.

практических рекомендаций для повышения эффективности государственной политики в данном аспекте.

Ключевые слова: *Интернет-цензура, Информационная Безопасность, Интернет-фильтрация, Информационная война*

Annotation. *Article dwells upon one of the aspects of informational warfare during the current armed conflict between Ukraine and Russian Federation, namely striving of the sides of conflict to censor and block sites which retranslate the point of view of the adversary. Analyzed are approaches and methods which sides of the conflicts choose to filter and block online-content, evaluated their efficiency and adequacy to the stated goal. A set of practical recommendations is given to improve the efficiency of state policy in this aspect.*

Key words: *Internet censorship, Informational security, Internet filtering, Informational warfare*

Постановка проблеми. Революція Гідності та зовнішня агресія із окупацією частини території країни досить неоднозначно вплинули на український сегмент Інтернету. Безумовно, ці події активізували та вмотивували й без того досить численну та дієву українську онлайн-спільноту, сприяли зростанню кількості громадських об'єднань, волонтерських організацій, незалежних ЗМІ тощо, які використовують віртуальний простір для ретрансляції своїх ідей, планів та прагнень активній частині суспільства. Українські політики та громадські діячі активно ведуть блоги та сторінки в соціальних мережах.

Зрозуміло, що все це відбувається не в вакуумі. Віртуальний простір є відображенням та продовженням реального життя. В умовах військового та ідеологічного протистояння Інтернет також виступає джерелом ворожої пропаганди, засобом для поширення дезінформації, панічних чуток та відвертої брехні. Тож не дивно, що українські урядові структури

намагаються блокувати розповсюдження шкідливої інформації, застосовуючи різноманітні методи цензурування та фільтрації контенту в мережі Інтернет. Подібним чином, до блокування проукраїнських ресурсів вдається як окупаційна влада невизнаних республік, так і керівництво Російської Федерації. Треба відмітити, що ще за часів Помаранчевої революції проблема ідеологічного протистояння в онлайн-просторі не стояла так гостро. Прихильники суспільних змін на той час контролювали інформаційні потоки в Інтернеті, в той час як їх супротивники займали відверто ретроградську позицію, використовуючи переважно традиційні ЗМІ для ретрансляції своєї точки зору [16]. Ситуація поступово почала змінюватися ще задовго до подій 2014 року, адже кількість сайтів, що ретранслювали проросійську ідеологію в українському віртуальному просторі протягом останніх років поступово збільшувалася, паралельно із прийняттям парламентом РФ протягом 2012-2013 років низки законів, що були спрямовані на встановлення державного контролю в російському сегменті Інтернету та введення низки обмежень на розповсюдження інформації, яку російський уряд вважав екстремістською.

Отже, обидві сторони конфлікту активно намагаються забезпечити свою інформаційну безпеку та ідеологічне домінування у тому сегменті всесвітньої мережі, що прямо чи опосередковано контролюється ними. Для цього створюються відповідні законопроекти або модифікуються ті закони, що вже були прийняті, створюються судові прецеденти, застосовуються різноманітні технологічні засоби блокування та деблокування доступу до певних ресурсів, здійснюється тиск безпосередньо на авторів або провайдерів контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу для дослідження механізмів державної цензури віртуального простору складають переважно роботи зарубіжних авторів, в яких докладно аналізуються усі можливі варіанти здійснення фільтрації та цензурування контенту в Інтернеті урядовими структурами, як і засоби протистояння

цим обмеженням збоку користувачів. Це в першу чергу публікації таких авторів, як Р. Зіттрейн, С. Мердок, Р. Рогозинський, Г. Маус та ін. В тексті даної статті теоретичні напрацювання вищезгаданих авторів екстраполюються на конкретну ситуацію, що склалася на практиці в рамках конфлікту між Україною та Російською Федерацією.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Усі існуючі на даний момент наукові праці присвячені державному контролю та цензуруванню в українському сегменті Інтернету були створені в мирний час та присвячені певному вузькому аспекту проблеми. Існує необхідність комплексного та всеохоплюючого аналізу державних ініціатив в цій сфері в умовах наявності прямої загрози національній безпеці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз намагань всіх сторін конфлікту забезпечити своє домінування в онлайн-просторі в умовах збройного конфлікту шляхом цензурування, фільтрації та блокування доступу до сайтів, порталів та блогів, що виступають носіями ворожої ідеології, джерелом фейків, провокацій та панічних чуток, окреслення кола проблем, які при цьому виникають та шляхів їх вирішення, а також оцінка ефективності обраних для цього методів та їх відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини. Важливо підкреслити, що об'єктом аналізу в даній статті виступає саме діяльність держав та псевдо державних утворень, що є сторонами збройного конфлікту між Україною та російською Федерацією, спрямована на фактичне введення режиму цензури в певному сегменті всесвітньої мережі. Таким чином, поза рамками аналізу залишається подібна діяльність недержавних організацій, волонтерських та добровольчих об'єднань тощо, як і певні прояви інформаційної війни, на кшталт кібер та Ddos-атак, використання так званих ботів, «війна тролів» і т. ін.

Однією з проблем, яка досі залишається невіршеною, є нерозвиненість українського законодавства у сфері кібер-безпеки.

Намагаючись обмежити розповсюдження проросійської інформації в Укрнеті урядові структури одразу зіштовхнулися із відсутністю законодавчої бази для подібних обмежень.

Спроби прийняти закон, який би дозволив уряду цензурувати певний контент в мережі Інтернет з задекларованою метою захисту національної безпеки робилися ще задовго до появи прямої та ясної безпекової загрози. Низка таких законопроектів розглядалася в парламенті в період з 2003 по 2013 рік, але вони завжди відхилялися на тій чи іншій стадії розгляду, через цілком справедливі звинувачення у невідповідності міжнародним та українським правовим стандартам та наявності ризику надмірного обмеження прав та свобод людини, а також використання положень такого закону в інтересах правлячої верхівки, а не державної безпеки. Іншою перешкодою на шляху подібних законопроектів як правило ставала необхідність витрачання великої кількості бюджетних коштів задля забезпечення його належного функціонування, або перекладання фінансового тягаря на плечі провайдерів інтернет-зв'язку [12]. Повномасштабне введення режиму інтернет-цензури передбачає закупівлю та встановлення відповідної апаратури, а також постійного моніторингу діяльності користувачів. В такій ситуації, блокування доступу до контенту чи його видалення здійснювалося із застосуванням адміністративно-командних методів, тиску на провайдерів або безпосередньо на користувачів всесвітньої мережі. Така діяльність відбувалася переважно поза правовим полем, хоча постфактум дії правоохоронних органів виправдовувалися тією чи іншою статтею Кримінального Кодексу [10].

Нажаль, ситуація в цілому не змінилася й на сьогоднішній день. Легалізувати цензурування та блокування проросійських сайтів мав би закон «Про Санкції», проте положення, що дозволили б це зробити були вилучені з тексту закону під тиском суспільної думки.

За таких обставин адміністративний тиск на постачальників інтернет-послуг залишається основним засобом цензурування контенту.

При цьому логічністю та послідовністю такі дії державних органів не відрізняються. Якщо рішення про заборону трансляції російських телеканалів було прийнято на підставі Закону "Про внесення змін у деякі закони України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України", то першу спробу блокування проросійських інтернет-ресурсів було зроблено на підставі листа голови одного з департаментів СБУ керівникові Інтернет-Асоціації України, що містив в собі перелік заборонених сайтів [9]. ІнАУ мала всі підстави відмовитися від виконання такого звернення, що й було зроблено. Крім цього, кидалися в очі ще дві обставини: по-перше, навіть якщо ІнАУ й погодилася б здійснювати блокування сайтів, що були вказані в переліку, вона не змогла б це зробити, бо Інтернет-Асоціація не є монополістом в сфері інтернет-послуг та не має можливості блокувати злочинні сайти на всій території країни. По-друге, сам лист заборонених сайтів викликав великі питання, бо окрім відверто сепаратистських ресурсів містив в собі російські сайти із онлайн-іграми та непрацюючі YouTube-канали.

Наступного разу, у квітні 2015 року, СБУ спробували здійснити блокування на рівні доменних імен, звернувшись із відповідною вимогою до найбільшого українського доменного реєстратора NIC.ua [19]. І якщо перша спроба виявилася відверто неефективною, то друга навпаки призвела до пере регуляції. Разом із п'ятьма злочинними сайтами, українські користувачі втратили доступ ще до декількох десятків сайтів, які просто були зареєстровані на доменах NIC.ua.

За відсутності ефективних механізмів цензурування контенту правоохоронні органи час від часу вдаються до арештів тих, хто цей контент виробляє. Але і такі поодинокі спроби ізоляції дестабілізуючих елементів суспільства не мають системного характеру. Так, резонансний арешт івано-франківського журналіста Руслана Котсаби був неоднозначно сприйнятий суспільством, а самого Котсабу згодом звільнили з-під арешту [5], в той час як його відеоролик, в якому журналіст закликав до

протистояння мобілізації до української армії, і досі залишається доступним для перегляду на YouTube. Між тим, куди простіше та ефективніше було б звернутися до адміністрації YouTube із проханням закрити канал Котсаби, аніж розпочинати судовий процес, правомірність якого викликала сумніви навіть у найпатріотичніших представників українського суспільства, та який завершився виправданням звинуваченого.

Усі розглянуті випадки свідчать про поверховий підхід українських урядових структур до цензурування та блокування російської пропаганди в мережі Інтернет, відсутність чіткої стратегії, плану дій. У порівнянні з цим, політика окупаційної влади щодо введення інтернет-цензури на підконтрольній їй території Донецької та Луганської області виглядає більш виваженою та послідовною. Цьому, безумовно, сприяє відсутність низки обмежень, що є актуальними для України. Ніким не визнані республіки функціонують поза правовим полем та можуть ігнорувати міжнародні правові стандарти. Це дозволяє їм вдаватися до відвертого тиску та залякування провайдерів зв'язку та контент-провайдерів, не кажучи вже про самих користувачів. Формальний характер урядових структур ДНР та ЛНР також призводить до спрощення процедури «легалізації» режиму інтернет-цензури. Якщо у 2014 році цензори невизнаних республік копіювали український підхід із списками неблагонадійних сайтів[6], то вже навесні 2015 року депутати «парламенту» ДНР одностайно проголосували за закон «Про Інформацію та Інформаційні Технології», який «Визначає порядок введення єдиного реєстру доменних імен, покажчиків сторінок сайтів в мережі "Інтернет" [7] і мережевих адрес, що дозволяють ідентифікувати сайти, що містять інформацію, поширення якої в ДНР заборонено». В Україні спроба проведення подібного законопроекту через парламентські читання без попередніх консультацій із представниками провідних інтернет-корпорацій, ІТ-спеціалістами та публічними діячами викликало б (і

викликало раніше) протести збоку активної частини суспільства та депутатського корпусу. «Депутати» ж ДНР та ЛНР безсумнівно також одноставно проголосують і за цілу низку інших «законів», прийняття яких було анонсовано представниками невизнаних республік і призведе до ще більшого обмеження свободи слова на підконтрольній їм території. Не слід забувати й про те, що обмежувальні ініціативи Роскомнадзору можуть поширюватися й на Укрнет, таким чином полегшуючи окупаційній владі завдання блокування проукраїнських сайтів[10]. Якщо вимогам ДНР та ЛНР підкорюються не всі провайдери, а їх блокування переважно розповсюджується не на побутові комп'ютери, а на ті ПК, що є власністю навчальних закладів та підприємств, то цензурування збоку Російської Федерації може мати більш масштабний характер та виходити за межі окупованих нею територій.

В такий ситуації перед Україною постає необхідність модифікувати свою політику щодо ворожих інтернет-ресурсів. На наш погляд для цього необхідно зробити наступні кроки:

По-перше, треба відмовитися від позазаконних засобів тиску на провайдерів зв'язку, контент-провайдерів та інших посередників між користувачем та всесвітньої мережі. Необхідно прийняти відповідний закон, який би чітко визначав обставини за яких тій чи інший інтернет-ресурс підлягає цензурі чи блокуванню і які наслідки це матиме для його власника, на який строк обмежується або блокується доступ до сайту та за яких умов блокування може бути знятим, за допомогою яких засобів здійснюється цензура і т. п. При цьому треба мати на увазі те, що введення будь-яких обмежень в мережі Інтернет за ініціативою держави може спричинити невдоволення українського та міжнародного суспільства та може стати об'єктом критики та маніпуляцій збоку ворожих агентів впливу. Вирішити цю проблему може активна участь недержавних та волонтерських організацій у процесі відстеження та блокування сепаратистських сайтів, за прикладом британської Internet Watch

Foundation. Чим більш опосередкованим буде державне втручання у функціонування всесвітньої мережі, тим менше питань буде виникати.

Якщо вже створювати реєстри сепаратистських сайтів, що підлягають блокуванню, то для початку необхідно виробити чіткий список критеріїв, згідно з якими сайт може потрапити до такого реєстру. До того ж непогано було б використовувати більш витончені засоби блокування, що не виводять з ладу інші сайти, що не містять шкідливого контенту. Найкраще було б навчитися маскувати державне втручання під технічні несправності в роботі сайтів.

Окрім цього, українська влада може заручитися підтримкою найбільших інтернет-корпорацій. Якщо на початку десятиріччя Google, Facebook та інші інтернет-гіганти відверто негативно ставилися до звернень державних органів із проханням заблокувати тій чи інший пошуковий запит чи публікацію, то на даний момент ці корпорації практикують більш компромісний підхід, блокуючи інформацію не тільки за запитами провідних країн, як Німеччина чи Франція. Якщо Facebook підкорюється запитам Туреччини щодо блокування інформації про курдський конфлікт [15], то має прислуховуватися й до прохань українських урядових органів. Те ж саме стосується й виробників обладнання, що блокує інформаційні потоки в мережі Інтернет, які постачають свою продукцію й куди менш демократичним країнам ніж Україна [3].

При цьому, на наш погляд, пріоритетним напрямком діяльності державних органів має бути не блокування, а протистояння йому. Куди важливіше забезпечити доступ до українських сайтів користувачам, що знаходяться на окупованих територіях Донецької та Луганської області та Республіки Крим, ніж домогтися видалення якогось антиукраїнського посту в соцмережі або відео на YouTube (тим більше що в цьому напрямку діяльність добровольчих хакерських груп апріорі є більш ефективною, ніж ініціативи державних органів). Необхідно розповсюджувати інформацію

про усі можливі засоби обходу блокувань, встановлених окупаційною адміністрацією чи Роскомнадзором. Тут може стати в нагоді Міністерство Інформаційної Політики, яке поки що обмежує свою діяльність в цьому напрямку формальними протестами на адресу Російської Федерації та міжнародних неурядових організацій[11]. Орієнтованість на протистояння обмеженням, що вводять на своїй території противник дозволить Україні заощадити бюджетні кошти (введення будь-якого обмеження в Інтернеті завжди коштує дорожче, ніж засіб його обходження) та покращити свій імідж в очах міжнародної спільноти.

Висновки. В якості висновків слід зазначити, що державна політика щодо цензурування контенту в мережі Інтернет не є послідовною та ефективною, а ті методи, що застосовуються, не відповідають поставленій меті. Натомість подібні ініціативи противника є більш ефективними, оскільки він має можливість нехтувати міжнародними правилами та стандартами, які Україна мусить брати до уваги. За таких обставин є два прийнятних варіанта модифікації державної політики в цьому напрямку: довготривалий та коштовний процес введення повноцінного режиму інтернет-цензури в Укрнеті, або переорієнтація на, в першу чергу, протистояння обмежувальним ініціативам ворожих держав та псевдодержавних утворень. В обох випадках зусиль однієї тільки держави буде недостатньо, є необхідним доручення недержавних та волонтерських організацій, незалежних ІТ-спеціалістів та експертів.

Список використаних джерел

1. Первушин М. Інтернет-цензура в Україні: тенденції та перспективи у світлі нових викликів національній безпеці / Михайло Первушин // Травневі Студії: Історія, Політологія, Міжнародні Відносини. – ДонНУ, 2016. – с. 99-102.

2. Access Controlled. The Shaping Of power, Rights and Rule in Cyber Space / edited by Ronald Deibert, John Palfrey, Rafal Rohozinski, and Jonathan Zittrain, - Cambridge: The MIT Press, 2010. – 635 p.
3. West Censoring East: The Use of Western Technologies by Middle East Censors 2010-2011 // Cambridge, The MIT Press, 2011 – 21 p.
4. Zittrain J., Palfrey J. Internet Filtering: Politics and mechanisms of control / Jonathan Zittrain, John Palfrey // Access Denied. The Practice And Policy of global Internet Filtering. – Cambridge: The MIT Press, 2008. – Pp. 29-57.
5. Апеляційний суд виправдав Коцабу [Електронний ресурс] // 112.ua. – 2016. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/apeliatsiinyi-sud-vypravdav-kotsabu-324918.html>.
6. Боевики «ДНР» блокують інтернет-сайти, выступающие против терроризма и сепаратизма [Електронний ресурс] // Crime.in. – 2014. – Режим доступу: <http://crime.in.ua/node/6462>.
7. В "ДНР" ввели цензуру в Інтернеті [Електронний ресурс] // Zn.ua. – 2015. – Режим доступу: http://zn.ua/UKRAINE/v-dnr-vveli-cenzuru-v-internete-177876_.html.
8. В. Власенко С. Юрасов Українцев заставят любить Путіна через Інтернет [Електронний ресурс] / Віктор Власенко, Сергій Юрасов // ProIT. – 2012. – Режим доступу: <http://proit.com.ua/article/telecom/2012/07/17/094643.html>.
9. Лист Департаменту контррозвідального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки голові Інтернет асоціації України Поповій Т. В. від 18.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.scribd.com/doc/235847891>.
10. Милиция закрыла крупнейший в Украине файлообменник EX.UA [Електронний ресурс] // bigmir.net. – 2012. – Режим доступу: <http://techno.bigmir.net/technology/1515195-Milicija-zakryla-krupnejshij-v-Ukraine-fajloobmennik-EX-UA>.

11. МІП звернеться до МО «Репортери без кордонів» щодо блокування в Росії сайту проекту «Крим.Реалії» [Електронний ресурс] // Міністерство Інформаційної Політики України. – 2016. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/news/1183.html>.

12. С. Степанчиков О мониторинге коммуникаций: вопросов больше, чем ответов [Електронний ресурс] /Семен Степанчиков // Зеркало Недели. – Режим доступу: <http://www.crime-research.ru/library/Semen.html>.

13. СБУ вилучає сервери великого доменного реєстратора [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2015. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/04/7/7064011>.

14. Юрій Стець: «Російська Федерація продовжує блокувати сайти незалежних кримських ЗМІ на півострові» [Електронний ресурс] // Міністерство Інформаційної Політики України. – 2016. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/news/1078.html>.

15. С. Lifesay After battling ISIS, Kurds find new foe in Facebook /Carl Lifesay // PRI. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pri.org/stories/2015-10-07/after-battling-isis-kurds-find-new-foe-facebook>.

16. К. J. Myroslaw Internet Use in Ukraine's Orange Revolution [Електронний ресурс] / Myroslaw J. Kyj // Business Horizons – 2006 – № 49 – р. 71-80. Доступно з: <http://www.ukrainianstudies.org/aaus-list/0601/pdf00001.pdf>.

17. Lokot T. In the Fight Against Russia, Ukraine Flirts with Kremlesque Internet Censorship [Електронний ресурс] /Tetyana Lokot // Global Voices. – 2014. – Режим доступу: <https://globalvoices.org/2014/08/14/ukraine-russia-censorship-media-security-sanctions>.

18. Maus G. Eye In The Skynet [Електронний ресурс] /Gregory Maus // Foreign Affairs. – 2015. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-07-01/eye-skynet>.

19. Poludenko-Young A. Ukraine's Security Service Takes Down 30,000 Websites to Fight 'Pro-Russian Propaganda' [Электронный ресурс] /Anna Poludenko-Young // Global Voices. – 2015. – Режим доступа: <https://globalvoices.org/2015/04/28/ukraine-censorship-russia-propaganda-hosting>.